

ВПЛИВ ПОПУЛІЗМУ НА РІЗНІ ТИПИ ДЕМОКРАТІЇ

Досліджено основні підходи до вивчення популізму, зокрема Е. Лаклау, М. Рудуйїна, Я.-В. Мюллера. Відзначено, що дедалі більше вчених схиляються до ідеологічного підходу у визначенні популізму, ключовими особливостями якого є: акцент на суверенітеті народу; антиелітизм та контрастний дуалізм: протиставлення народу еліті.

Проаналізовано потенційний зв'язок між популізмом та основними типами демократії: виборчою, ліберальною, учасницькою, деліберативною, егалітарною та мажоритарною. Виявлено, що хоча часто популісти йдуть на вибори з гаслами про покращення механізмів демократії, проте вони мають обмежений вплив на якість демократичних інститутів. При цьому найбільш негативний вплив популізм має на функціонування виборчої, ліберальної та деліберативної демократії. Цей вплив значною мірою залежить від ефекту колії – наявності тривалого досвіду демократичної практики та високої якості демократичних інститутів.

Вказано на необхідність проведення подальших досліджень у контексті різних фаз розвитку популізму: зародження, приходу до влади, перебування при владі тощо. Також не дослідженим є вплив форми правління на скоочування держави до популізму та авторитаризму.

Ключові слова: популізм, демократія, політичний режим, народ, еліта, участь, вибори.

Zgurska Valentina. The impact of populism on different types of democracy

The main approaches to studying populism, in particular those of E. Laclau, M. Rooduijn and J.-W. Müller, have been examined. It is noted that more and more scholars are inclined towards an ideological approach to defining populism, the key features of which are: an emphasis on the sovereignty of the people; anti-elitism and contrasting dualism: the opposition of the people to the elite. The potential link between populism and the main types of democracy: electoral, liberal, participatory, deliberative, egalitarian, and majoritarian, is analysed. It is found that although populists often run for election with slogans about improving the mechanisms of democracy, they have a limited impact on

the quality of democratic institutions. At the same time, populism has the most negative impact on the functioning of electoral, liberal, and deliberative democracy. This impact largely depends on the track effect – the presence of long-term experience of democratic practice and high-quality democratic institutions. The need for further research in the context of the various phases of populism development is indicated: emergence, rise to power, stay in power, etc. The influence of the form of government on the slide of the state into populism and authoritarianism has also not been studied.

Key words: *populism, democracy, political regime, people, elite, participation, elections.*

Вступ. В останні роки популізм став центром уваги громадськості та науковців. Однак в академічній літературі існують суперечки щодо того, як прихід популістських сил до влади впливає на якість демократичних режимів. З одного боку, науковці часто вказують на те, що популізм ослаблює основні ліберально-демократичні інститути, насамперед верховенство права. Інші дослідники приписують популізму потенціал зміцнення інститутів політичної участі та поліпшення представницького зв'язку між політиками та громадянами завдяки його акценту на вертикальних механізмах демократичної підзвітності, таких, як вибори та механізми прямої демократії.

Стан розробки проблеми. Взаємозв'язок між популізмом і демократією став предметом низки досліджень протягом останніх десятиліть. При цьому вчені зосередили свою увагу на конкретних нормах та інститутах демократії і дійшли висновку, що популізм є загрозою або може мати коригувальний вплив для демократичних інститутів і процедур [1]. Інші науковці досліджували, чи становить популізм в уряді або опозиції загрозу чи коригуючу силу для інститутів ліберальної демократії [2]. В Україні популізм досліджувався низкою дослідників (С. Булою, О.Резніковим, М. Рогожою, О. Шурко), однак з огляду на ймовірність зростання популізму в міру наближення парламентських і президентських виборів існує потреба у поглибленому вивченні цієї теми.

Метою статті є вивчення впливу популізму на різні типи демократії.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час розбіжності щодо концептуалізації гальмували накопичення знань про причини та

наслідки популізму, який розглядався як спосіб дії чи мислення, світогляд тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Автор	Визначення	Ключові особливості	Переваги
Е. Лаклау [3]	Політична логіка, що формує «ланцюг еквівалентностей» між різними соціальними вимогами	Дискурсивний підхід; народ як конструкт; акцент на мобілізації	Пояснює процес формування народу шляхом дискурсу
М. Рудуйін [4]	«Тонка ідеологія», що протиставляє «чистий народ» «зіпсутій еліті»	Народ як джерело легітимності; антиелітизм; моральна дихотомія	Універсальність: можна застосовувати до різних країн і контекстів; дозволяє поєднувати з іншими ідеологіями.
Я.-В. Мюллер [5]	Політичний підхід, за якого лише народ має моральне право на владу, а еліти – нелегітимні.	Ексклюзивність; антиелітизм; заперечення плюралізму	Вказує на небезпеки популізму для демократії

Однак нещодавно в галузі політичних наук сформувався певний консенсус щодо ідеологічного визначення популізму [6]. Популізм як сукупність ідей про те, суспільство в кінцевому підсумку поділяється на дві однорідні та антагоністичні групи, «чистий народ» проти «корумпованої еліти», що політика повинна бути вираженням *volontée générale* (загальної волі) народу» [7, р. 543].

Дослідники, які дотримуються ідеологічного підходу, зазвичай погоджуються з трьома основними ідеями, що формують визначальні характеристики популізму: орієнтованість на народ, антиелітизм та протиставлення «гарного народу» «корумпованій еліті» [4]. По-перше, виходячи із провідної ролі народу, популісти наголошують на народному суверенітеті як основній демократичній ідеї, яка означає, що громадяни повинні санкціонувати основні політичні рішення. У зв'язку з цим популісти також посилаються на волю народу, припускаючи, що існує єдина воля народу, що заперечує можливість розбіжності інтересів і поглядів громадян, а також ставить під сумнів представництво

цих інтересів. По-друге, антиелітарне уявлення про популізм призводить до посилення недовіри до еліт, що спричиняється до відмови від політичних інститутів, де домінують еліти, таких, як парламенти чи суди, котрі часто подаються як такі, що куплені заможними особами або наскрізь корумповані можновладцями. По-третє, непримиренний дуалізм, маніхейський погляд на світ як протистояння світла і темряви передбачає спрощене сприйняття політики як боротьби між «нами» (гарними, народом) і «ними» (поганими, елітою), що виправдовує знецінення опонентів і суперечить основним принципам плюралізму або діяльності органів, що прагнуть до консенсусу.

Крім того, воно дає можливість виділення різних підтипів популізму шляхом поєднання популістських ідей з іншими ідеологічними, організаційними або персоналістськими елементами. Так М. Рудуйїн визначає популізм як ідеологію «тонкого центру», яка має кілька ключових рис [4]: визнає провідну роль народу, який розглядається як єдиний носій легітимності; різко негативне ставлення до еліт, котрі подаються як корумповані та віддалені від пересічних громадян, яких мають змістити представники народу в керівних органах держави; інтерпретація політики як боротьби добра (народу) проти зла (еліти). До переваг визначення, запропонованого М. Родуйїном, слід віднести те, що воно пропонує спільний знаменник для всіх видів популізму, який можна застосувати до різних країн і контекстів, що дає змогу уникнути плутанини за надто вузького визначення популізму (лише як стиль, стратегію чи ідеологію). Таке визначення через компаративний та універсальний компоненти можна застосовувати для аналізу як європейських, так і латиноамериканських чи інших прикладів та відрізнити популізм від інших політичних явищ, але водночас визнає його «тонкість», тобто здатність поєднуватися з різними «товстими» ідеологіями (ліві, праві, націоналістичні тощо). Важливо відзначити, що ідеологічний підхід добре підходить для вимірювання популізму систематичними (як якісними, так і кількісними) методами, що дозволяє дослідникам перевіряти причинно-наслідковий зв'язок [8].

Наукові дискусії про природу популізму тісно пов'язані з дослідженням демократії і вказують на неоднозначний зв'язок між цими двома поняттями. Ця неоднозначність може бути пов'язана з суперечностями між основними ідеями популізму та різними

моделями демократії, такими, як «воля народу» та представницьке урядування [9]. Слід відзначити, що популістські сили часто йдуть на вибори з програмою інституційних змін, щоб реалізувати на практиці свій ідеал демократії і тим самим реформувати чинну представницьку демократію [10]. Не дивно, що деякі дослідники також обговорювали спорідненість між популізмом та авторитаризмом [11]. Серед європейських науковців здебільшого саме радикальна права популістська сила асоціюється з авторитарними тенденціями [12], тоді як латиноамериканські науковці пов'язують лівих популістів із зростанням конкурентного авторитаризму.

Демократія є ще більш суперечливим поняттям, ніж популізм. Навіть сьогодні не існує єдиної думки щодо того, що означає демократія, окрім досить невизначеної дефініції про «правління народу». Однак існує багато різних способів інституціоналізації «правління народу» залежно від того, які демократичні ідеї підкреслюються, наприклад, рівність чи свобода. Оскільки одночасна максимізація всіх бажаних демократичних ідей неможлива, то як теоретики, так і практики демократичного устрою зазвичай посилаються на різні моделі, типи або різновиди демократії, залежно від ідей, які вони вважають найбільш бажаними, та інституційних компромісів, що випливають з них [13].

Відомий італійський політолог Л. Морліно виходить із припущення, що демократія не є єдиною моделлю, а може бути представлена різними «ідеальними» типами, які можуть поєднуватися або трансформуватися залежно від історичного та соціального контексту. Відповідно він виділяє вісім ідеальних типів демократії, які описують різні способи організації та функціонування демократичних режимів [14]: 1) ліберальна демократія, що робить акцент на правах і свободах індивіда, верховенстві права; 2) соціальна демократія з орієнтацією на рівність і соціальну справедливість; 3) консенсусна демократія, що прагне до укладання широких угод між політичними силами; 4) мажоритарна демократія, що характеризується владою більшості та швидким процесом ухвалення рішень; 5) учасницька демократія з активною участю громадян у прийнятті рішень; 6) деліберативна демократія з акцентом на дискусії, аргументації та колективному пошуку рішень; 7) змагальна демократія, що передбачає конкуренцію політичних партій і лідерів за владу; 8) делегативна

демократія, коли громадяни делегують значні повноваження лідерам, зберігаючи формальні механізми контролю.

Один із засновників проєкту Varieties of Democracy (V-Dem) М. Коппедж виділяє шість основних типів демократії, які використовуються для класифікації та вимірювання демократичних режимів [15]: виборча, базується на вільних і чесних виборах як головному механізмі легітимності влади; ліберальна з акцентом на верховенстві права, захисті прав людини та обмеженні влади; учасницька – орієнтація на широку участь громадян у політичному процесі, не лише через вибори; деліберативна – наголос на дискусії, аргументації та колективному пошуку рішень; егалітарна – спрямована на рівність доступу до політичних прав і можливостей для всіх громадян; мажоритарна – влада більшості, швидке ухвалення рішень, навіть якщо меншість має обмежений вплив. Саме цю класифікацію ми застосуємо для аналізу взаємодії між популізмом та демократією.

Виборча демократія акцентує увагу на процедурах повторної конкуренції між політичними елітами за голоси, що базується на ідеї політичної рівності: одна людина – один голос. Більш розширені концептуалізації додають фактори, що забезпечують значущість виборів як інструментів демократії, такі, як захист свободи вираження поглядів і об'єднання, доступність альтернативних джерел інформації та свобода преси. Таку розширену концепцію виборчої демократії Р. Даль називав «поліархією». Зв'язок між популістськими ідеями та виборчою демократією є дещо неоднозначним: орієнтований на примат народу популізм робить акцент на вертикальних механізмах підзвітності, найважливішим з яких є вибори. Тобто популісти, які перебувають при владі, цінуватимуть вибори як дієвий інструмент для вираження волі народу та легітимізації своїх лідерів. Однак народний центризм також ґрунтується на ідеї однорідності народу, що суперечить кільком передумовам поліархії, таким, як свобода вираження поглядів, свобода об'єднання або плюралізм ЗМІ. Крім того, через свою схильність до жорсткої критики опонентів і представлення себе як єдиних легітимних представників волі народу, популісти можуть також виправдовувати вихолощення виборчих процедур і викривлення правил гри, тим самим загрожуючи одній з основних ідей виборчої демократії – справедливості виборів.

Своєю чергою, *ліберальні демократії* характеризуються верховенством права, яке розуміється як конституційний захист громадянських свобод, незалежність судової влади, а також поділ влади через інституційні механізми контролю за урядом. Ліберальна модель критично ставиться до правління більшості та підкреслює необхідність захисту соціального та організаційного плюралізму, а також індивідуальних свобод і прав від порушень з боку правлячих еліт, тобто захисту від потенційної тиранії більшості. Тобто можна припустити досить чітку негативну взаємозалежність між ліберальною демократією та популізмом. Теоретично, через свою орієнтацію на суверенітет народу (людиноцентризм), популісти загалом цінують вертикальну підзвітність і водночас – відповідно до свого антиелітизму – закликають не довіряти політичним елітам, які є основними дійовими особами в механізмах горизонтальної підзвітності. Кілька досліджень показали, що популістські уряди брали участь у підриві механізмів горизонтальної підзвітності, особливо якщо традиційні еліти відігравали в них центральну роль.

Більше того, хоча лібералізм свого основного ворога вбачає у тиранії більшості, яка загрожує його плюралістичній природі, популізм віддає перевагу мажоритаризму як засобу визначення волі народу. Суперечність між ідеями популізму про народний суверенітет і однорідність народу та ідеями суспільного плюралізму і його захисту за допомогою верховенства права, що лежать в основі ліберальної демократії, дає підстави стверджувати про несумісність цих двох феноменів.

Учасницька демократія набагато менше зосереджена на верховенстві більшості як засобі визначення волі народу, якщо громадяни беруть активну участь у політичному процесі. Вона підкреслює цінність самоврядування та участі громадян поза виборами. Окрім участі громадянського суспільства, вона зосереджується на інструментах прямої, а також місцевої та регіональної демократії. Популізм часто асоціюється з радикальною демократичною моделлю, заснованою на плебісцитарному стилі участі. Популістські ідеї добре співзвучні з розбіжностями та нібито простотою мажоритарної логіки механізмів прямої демократії, тобто вони поділяють політичні рішення на (бінарні) питання «так» або «ні». Отже, ми очікуємо, що популізм буде позитивно пов'язаний з партисипативною демократією.

Деліберативна демократія акцентує увагу на результативність демократичного процесу, а саме на досягненні суспільного блага через взаємну повагу до учасників публічних дискусій, в ході яких приймається виважене і обґрунтоване рішення. Громадяни та еліти повинні бути відкритими та приймати обґрунтовані рішення після обміну аргументами та обговорення різних поглядів на актуальне питання. Деякі дослідники навіть стверджують, що нормативна теоретична основа популізму є реакцією на моделі деліберативної демократії Ю. Габермаса і «Третього шляху» Е. Гідденса [16, р. 15]. Антагоністичні відносини між «корумпованою елітою» і «гарними людьми», а також однорідне і антиплюралістичне бачення «народу», що є невід'ємними складовими популізму, різко суперечать логіці деліберації, яка ґрунтується на обґрунтованій незгоді між людьми і спрямована на досягнення компромісу. Ці аргументи дають підстави очікувати негативного зв'язку між популізмом і деліберативною демократією.

Егалітарна демократія поєднує ідеї політичної та соціальної рівності і того, що всі громадяни повинні мати однакові можливості брати участь у демократичному процесі, щоб їх голос був почутий. Ця модель наголошує на передумовах політичної участі, а також на здатності всіх громадян брати значущу участь у політичному процесі прийняття рішень. Егалітаризм також передбачає активну роль держави в економіці, боротьбу з нерівним розподілом ресурсів, що може призвести до нерівності політичної влади. Популізм співзвучний із цими ідеями. По-перше, популісти малюють позитивну картину «народу» та його здатності брати участь у прийнятті політичних рішень. Крім того, популісти часто наголошують, що економічна нерівність перетворюється на політичну нерівність, підкреслюючи нерівний розподіл влади між «простими людьми» та впливовими елітами. Ці аргументи дають підстави очікувати досить позитивного зв'язку між популізмом та егалітарною демократією.

Для *мажоритарної демократії* характерна централізація влади в руках однієї з двох політичних сил, що здобула перемогу на виборах за принципом «переможець отримує все». При цьому виконавча влада (уряд) домінує над законодавчою (зазвичай це двопалатний парламент). На перший погляд, популізм співзвучний природі мажоритарної демократії, оскільки звик до бінарних рішень (так –

ні), що приймаються більшістю і сприяє зміцненню домінування однієї партії. Водночас він може призводити до розмивання ідеологічних засад політичних партій та зростання поляризації, оскільки опоненти опиратимуться симпліфікації політики.

Висновки. Аналіз діяльності популістських партій у складі уряду 19 європейських країн з 1991 по 2019 роки виявив, що незалежно від входження до правлячої коаліції популісти мають обмежений вплив на якість демократії [2]. При цьому в деяких випадках і низці важливих демократичних аспектів, таких, як контроль за урядом, свобода вираження поглядів, основні права та громадянські свободи, перебування популістів у статусі головного партнера має більш негативний вплив, ніж у статусі молодшого.

Емпіричний аналіз також підтвердив, що популісти негативно впливають на функціонування виборчої, ліберальної та деліберативної демократії [17]. Крім того, цей руйнівний ефект популізму зменшується залежно від ефекту колії: наявності тривалого досвіду демократичної практики та високої якості демократичних інститутів. Дослідники також виявили, що зазвичай популістські уряди схильні до ослаблення виборчої, ліберальної та деліберативної демократії [17]. Однак не вдалося підтвердити жодного з очікуваних коригувальних ефектів популізму щодо егалітарної або партисипативної демократії, оскільки за популістських урядів лібералізм, деліберация, а також виборча основа демократії піддаються ерозії. При цьому ерозійний потенціал популістського правління не залежить від спектру: як ліві, так і праві популісти ослаблюють демократичні інститути.

Очевидно, що для вивчення наслідків популізму для різних демократичних моделей важливо розрізняти різні фази розвитку популістської тенденції: зародження, прихід до влади, зміцнення позицій чи програш на виборах. Хоча популісти часто отримують державні посади, обіцяючи реформувати, покращувати та поглиблювати демократію, але, прийшовши до влади, ті самі популісти можуть підривати основні демократичні інститути заради збереження і посилення своєї влади у довгостроковій перспективі. Отже, хоча популістські ідеї самі по собі не є недемократичними, вони можуть бути використані для ослаблення демократичних інститутів та обрання лідерів з авторитарними нахилами на керівні посади.

Однак досі немає досліджень, які б розглядали схильність форми правління до скоочування у популізм. Традиційно вважалося, що саме президентська форма правління, характерна для країн Латинської Америки та пострадянського простору, є найбільш сприятливою основою для трансформації демократій в автократії. Однак дедалі більша ерозія демократичних інститутів у всьому світі, що фіксується цілою низкою дослідницьких центрів, дає підстави стверджувати, що парламентська форма правління також може бути узурпована певною політичною силою, лідер якої може керувати країною протягом десятиліть, без жодних конституційних обмежень на строки перебування при владі. Найяскравішим прикладом є Угорщина, в якій лідер партії Фідес В. Орбан очолює країну на посаді прем'єр-міністра з 2010 року.

1. Kenny P. D. «The enemy of the People». *Populists and press freedom. Political Research Quarterly*. 2019. Vol. 73. № 2. P. 261–275. 2. Vittori D. Threat or corrective? Assessing the impact of populist parties in government on the qualities of democracy: A 19-country comparison. *Government and Opposition*. 2021. Vol. 57. № 4. P. 589–609. 3. Laclau E. On populist reason. Verso, 2005. 4. Müller J-W. What is Populism? Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016. 5. Hawkins K.A., Rovira Kaltwasser C. The ideational approach to populism. *Latin American Research Review*. 2017. Vol. 52. №4. P. 513–528. 6. Mudde C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*. 2004. Vol. 39. № 4. P. 541-563. 7. Rooduijn M. The nucleus of populism: In search of the lowest common denominator. *Government and Opposition*. 2014. Vol. 49. № 4. P. 573–599. 8. Hawkins K.A., Carlin R.E., Littvay L., Rovira Kaltwasser C. The ideational approach to populism. Concept, theory, and analysis. London: Routledge, 2019. 9. Urbinati N. Democracy and populism. *Constellations*. 1998. Vol. 5. № 1. P. 110–124. 10. Levitsky S., Loxton J. Populism and competitive authoritarianism in the Andes. *Democratization*. 2013. Vol. 20. №1. P. 107–136. 11. Norris P., Inglehart R. Cultural backlash. Trump, Brexit, and authoritarian populism. Cambridge University Press, 2019. 12. Bonikowski B. Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *The British Journal of Sociology*. 2017. Vol. 68. № 1. P. 181–213. 13. Lucardie P. Democratic extremism in theory and practice: All power to the people. London: Routledge, 2014. 14. Morlino L. Changes for Democracy: Actors, Structures, Processes. Oxford: Oxford University Press, 2011. 15. Coppedge M. Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach. *Perspectives on Politics*. 2011. Vol. 9. № 2. P. 247–267. 16. Mudde C., Rovira Kaltwasser C. Populism in Europe and the Americas. Threat or corrective for democracy? Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 1-26. 17. Ruth-Lovell S.P., Grahn S. Threat or

corrective to democracy? The relationship between populism and different models of democracy. *European Journal of Political Research*. 2023. Vol. 62. P. 677-698. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12564>

Zgurska Valentina. The impact of populism on different types of democracy

The main approaches to studying populism, in particular those of E. Laclau, M. Rooduijn and J.-W. Müller, have been examined. It is noted that more and more scholars are inclined towards an ideological approach to defining populism, the key features of which are: an emphasis on the sovereignty of the people; anti-elitism and contrasting dualism: the opposition of the people to the elite. The potential link between populism and the main types of democracy: electoral, liberal, participatory, deliberative, egalitarian, and majoritarian, is analysed. It is found that although populists often run for election with slogans about improving the mechanisms of democracy, they have a limited impact on the quality of democratic institutions. At the same time, populism has the most negative impact on the functioning of electoral, liberal, and deliberative democracy. This impact largely depends on the track effect – the presence of long-term experience of democratic practice and high-quality democratic institutions.

In order to study the consequences of populism for different democratic models, it is important to distinguish between the different phases of the development of populist tendencies: emergence, rise to power, consolidation of positions, or defeat in elections. Although populists often obtain government positions by promising to reform, improve and deepen democracy, once in power, those same populists may undermine fundamental democratic institutions in order to preserve and strengthen their power in the long term. Thus, while populist ideas are not inherently undemocratic, they can be used to weaken democratic institutions and elect leaders with authoritarian tendencies to positions of power.

It has been noted that there are still no studies examining the tendency of forms of government to slide into populism. Traditionally, it was believed that the presidential form of government, characteristic of Latin American and post-Soviet countries, was the most favourable basis for the transformation of democracies into autocracies. However, the increasing erosion of democratic institutions around the world, as recorded by a number of research centres, gives reason to believe that the parliamentary form of government can also be usurped by a certain political force, whose leader can rule the country for decades without any constitutional restrictions on the length of time in power.

Key words: populism, democracy, political regime, people, elite, participation, elections.

Дата першого надходження рукопису до редакції: 30.01.2026 р.

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.02.2026 р.

Дата публікації: 03.03.2026 р.